

פחד יצחק ופחד צאצאיו

מאמר לפרשת ויצא מאת דליה מרקס

המפגש המאיים בין יעקב ולבן מסתיים בכריתת ברית ביניהם. הם מקימים גל אבנים, אוכלים שם ומבטיחים לקיים ביניהם גבול בר קיימא. לבן חותם את דבריו ליעקב עם פרידתם בשבועה: "אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב בְּפֶחַד יִצְחָק" (שם). (23). תגובתו של יעקב אינה צפויה: "וַיִּשְׁבַּע יַעֲקֹב בְּפֶחַד יִצְחָק" (שם).

מה טיבה של השבועה בלשון הלא שגרתית הזו?

ספורנו, הפרשן האיטלקי בן המאה ה־17, מסביר שיעקב אינו חפץ להזדהות עם אלהי נחור הנכרי, ועל כן, נשבע "שאלהיו של יצחק לבדו ישפוט אם יבגוד". אבל עדין אין הדבר מסביר את הבחירה בלשון: "פחד יצחק".

רבים הבינו את הצירוף: "פחד יצחק" כאחד משמות האל. אבן עזרא מפרש, שיעקב נשבע "במי שהיה אביו מפחד ממנו" (כך למשל, בפיוט הספרדי "עננו").

אבל, מוסיף אבן עזרא ואומר, שיש המפרשים שהפחד הוא רמז ליום העקידה. אכן יצחק אבינו שהורתו בצחוק והצחוק שזור בשמו, ידע חווית פחד כה חריפה שאי אפשר להינצל ממנה ללא שתשאיר עקבות מרים. כך מסביר גם מדרש "שכל טוב": "ופחד יצחק – שפחד על גבי מזבח ה' ופרחה נשמתו והחזירה הקב"ה בטללי גשמים" (בראשית לא, מב).

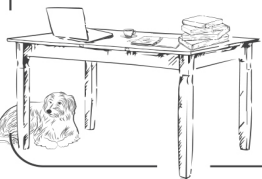
אכן, יצחק חי את חייו בפחד. הוא אינו יכול להיות בטוח שהאלהים אינו חפץ במותו. העובדה שהוריו נכשלו בהגנה עליו גורמת לכך שהוא אינו יכול לסמוך גם על הקרובים לו ביותר, ואכן גם רבקה אשתו וגם יעקב בנו מרמים אותו בהיותו זקן וחסר אונים.

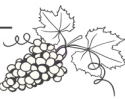
ובכל זאת, כשיעקב בא להישבע, בפחדו של אביו הוא נשבע. לא בברכתו של יצחק ולא במאה השערים שידעה תבואתו, אלא ב"פחד יצחק".

פחדו של יצחק דבק בבניו. החוויה של אבינו הקדמון של עמידה על סף מוות אכזרי ובלתי מובן מידי אביו, נותרה מכוננת בעם ישראל לדורותיו. גם אנו נשבעים לא אחת ב"פחד".

אל לנו להחמיר עם עצמנו על כך, אין אנחנו פרנואידיים ולא פחדנים. לפחדנו יש על מה לסמוך. יותר מכך, הפחד שלנו היה כלי הישרדותי חיוני לאורך שנות אלפיים. לאורך הדורות החוויה היהודית הייתה פוסט-טראומטית. ואף כיום, העובדה שמדינתנו נולדה על האודים העשנים של הקטסטרופה האיזומה ביותר שידעה האנושות, נותנת את אותותיה.

אבל עולה השאלה האם יחסינו עם הפחד לא הפכו במידה מסוימת ליחסים סימביוטיים, למעין דלק, לחומר בעירה שאנחנו זקוקים לו כדי להניע את חיינו, והלוא בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו?

המשוררת רבקה מרים, זוכת פרס יהודה עמיחי לשירה עברית, כתבה:

וְאֵת הַפֶּחַד לְכַדְנוּ לְרִתְמוּ לְמַרְכָּבֵתְנוּ
 שִׁידְהָר לְפָנֵינוּ בְּשַׁעֲטוֹת הַמְּבִיטִת
 שְׁבֹשְׂמוּ נִלְמַד לְדַעַת, רִיחַ פְּתוּחַ שֶׁל טָרָם
 וּדְרָכָיו נִלְמַד, הַצְּטַנְפוֹתוֹ מִפְּנֵי עֲצָמוּ
 בּוֹאוֹ הַמִּתְרַפֵּק אֶצְלָנוּ, בְּחֻטְמוֹ הַלַּח
 לְהִזּוֹן מִמְּזוֹנֵנוּ הַפְּרִיָּד, מְזוֹן שְׂדָמוֹתוֹ כְּדָמוֹתֵנוּ
 וּמִגַּע הַפֶּחַד כְּמִגַּע הָרֶדֶךְ שֶׁל הָאֶפֶק
 כְּמִגַּע הַמְּזָרַח
 לֹא עוֹד בְּרֶסֶן אוֹתוֹ נֹאחֵז, יִדְעֵנוּ
 רַק הוּא אוֹתֵנוּ יוֹלִיךְ
 וְכֶד נִהְיֶה לְאֶלְפֵי רֶבֶבָה.
 ('ואת הפחד לכדנו', מתוך 'מקרוב היה המזרח', תשנ"ו)

המשוררת עומדת על כך שהפחד אינו שלילי בלבד. יש בפחד כוח מזין ומפרה. בשיר אחר העוסק ביצחק, כותבת רבקה מרים: "וְהַפֶּחַד אוֹתוֹ חָנַן. וְיֵהִי לוֹ הַפֶּחַד לְרַע" ('פחד יצחק'). אכן, דורות רבים הפחד היה לנו רע, בן ברית, מנגנון הישרדות. אבותינו ואימותינו נהגו לצטט את החכם באדם שאמר: "אשרי אדם מפחד תמיד" (משלי כח, 14).

הפחד הוא יסוד מעורר ומצמית בעת ובעונה אחת. הפחד שגוזר זיכרון מלא ואי שיכחה, הפחד שמציב את האדם בעירנות אין קץ, הוא גם מונע מבעדו להגביה ראות מעבר לאיומי הקיום. בפחד יש גורם מנחם ותומך אבל הפחד הוא גם גורם מעקר ומעכב. פרחים אינם פורחים במקום שבו מולך הפחד.

למרבה הצער, הסיבות לפחד לא פסו בעבורנו. סכנות קיומיות חמורות קמות לנו מבחוס, ובה בשעה כל היקר לנו במדינת ישראל מוטל על כף המאזניים בשל מנהיגות קלוקלת ופגעים חברתיים. האם לא באה השעה לחדול ולהסכים שהפחד ינהל את חיינו האישיים, הלאומיים והדתיים.

ואולי באה השעה שנביט לפחד בלבן של העיניים ונגיד לו: אנו באנו ארצה לבנות ולהיבנות בה; שנאמר לו בתוקף, שהבטחנו ואף נקיים להיות עם חופשי בארצנו ולא נירתע? שנודה, שהפחד תמיד יהיה אתנו אבל לא ככוח משתק אלא ככוח מפרה ולא כמה שיכתיב את מעשינו.

אולי בשלה השעה שנגיד לעצמנו, שפחד יצחק הטמוע בנו כל כך עמוק, אינו מצדיק פחד ומצוקה שאנחנו גורמים לאחרים היושבים בינותינו?

אולי אז "ימלא שחוק פינו ולשונונו רינה", כי יפקע פחדו של יצחק ויחזרו בניו לבשורת הצחוק שבשמו.

שבת של שלום ושל צחוק!

